

Het studie-onderdeel Onderzoek in het curriculum van de Universitaire Lerarenopleiding Zuid-Holland

1. Inleiding

De Universitaire Lerarenopleiding Zuid-Holland (ULZH) is een samenwerkingsverband tussen de Technische Universiteit Delft, de Rijksuniversiteit Leiden, de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Hogeschool Rotterdam en Omstreken.

De opleiding in de tweede fase omvat vier te onderscheiden onderdelen: algemene onderwijskunde, vakdidactiek, schoolpracticum en onderzoek. Op het vierde onderdeel van de opleiding zal nu nader worden ingegaan.

De eerstegraads leraar dient te beschikken over de nodige onderzoeksbekwaamheden om daardoor mede vanuit het eigen handelen bij te dragen aan de verdere ontwikkeling van het onderwijs op microniveau (in de klas), op mesoniveau (in de school) en op macroniveau (in de Nederlandse samenleving). Het universitaire karakter van de lerarenopleiding wordt alleen gegarandeerd, wanneer onderwijs en onderzoek beide deel uitmaken van het studieprogramma.

Door de bestudering van de theorie en de kennismaking met de praktijk ontstaan bepaalde interesses en vragen. Deze kunnen in het onderzoeksgedeelte van de opleiding nader uitgewerkt en eventueel in lopend of nieuw toegepast onderzoek opgenomen worden. Op deze manier is er een duidelijke samenhang tussen de wetenschappelijke inzichten vanuit de vakstudie en de bestudering van onderwijskundige en vakdidactische problemen waarmee de leraar steeds opnieuw in de onderwijspraktijk te maken heeft.

2. Inrichting van het onderzoeksgedeelte van de opleiding

Het onderzoeksgedeelte omvat 8 studiepunten (= 320 studiebelastingsuren ofwel bijna een vijfde van de totale opleiding), waarvan 1,5 studiepunt bestemd is voor werkcolleges over methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Voor het eigenlijke didactisch onderzoek is dan nog 6,5 studiepunt beschikbaar, waaronder de vakdidactische oriëntatie, de begeleiding, het onderzoek op school en de afronding (verslag en bespreking) van het onderzoek vallen.

Doelen van het onderzoek door de a.s. leraren zijn:

- het verwerven van enige vaardigheid in het opzetten en uitvoeren van onderzoek dat relevant is voor de latere beroepssituatie;
- het leren kritisch kennis te nemen van onderzoek dat door anderen is verricht;
- het leren kritisch te kijken naar eigen en andermans onderwijs, alsmede naar problemen op het meso-niveau van de school;

- het ontwikkelen van een onderzoekende houding.

De keuze van de onderzoeksvragen kan uit verschillende bronnen voortkomen:

- schoolpracticumdocenten kunnen onderzoeksthema's aandragen; dergelijke onderzoeksvragen kunnen ingegeven worden door ad hoc problemen op de school, maar kunnen ook in reeds langer bestaande onderzoekswensen van de school ingebed zijn;
- de a.s. leraren kunnen zelf onderzoeksvragen formuleren op basis van wat zij hebben waargenomen of ervaren tijdens het schoolpracticum;
- de universitaire opleiders kunnen ideeën voor onderzoek aanbieden; ook kunnen via de opleiders onderzoeksvragen van verzorgingsinstituten als de SLO of het CITO de lerarenopleiding bereiken;
- de universitaire opleiders kunnen een onderzoeksstage regelen bij een onderzoeksinstituut of bij een relevante onderzoeksafdeling van de eigen universiteit, waarbinnen afgeronde participatie mogelijk is; de theoretische onderbouwing kan dan tevens op de desbetreffende stageplaats gegeven worden door de begeleidende onderzoeker zelf. In Leiden valt hierbij te denken aan de vakgroep Onderwijsstudies (voor Nederlands heeft een promovendus aldaar reeds een a.s. leraar begeleid), aangezien er goede relaties bestaan tussen deze vakgroep en de lerarenopleiding wat het onderzoek betreft.

Aan het onderzoek van de a.s. leraren zijn enkele algemene voorwaarden verbonden. Zo omvat het onderzoek een empirische component en kan het individueel of in groepjes van twee of drie uitgevoerd worden. De beoordeling aan de hand van het onderzoeksverslag en de bespreking daarvan, geschiedt door de begeleider en zo mogelijk een meelezer en resulteert in een cijfer (moet voldoende zijn). De schoolpracticumdocent is niet bij de beoordeling betrokken. Het is mogelijk dat het onderzoek zich uitstrekt over verschillende scholen die bij de lerarenopleiding betrokken zijn.

3. Het blok 'Methoden van onderzoek' in de alfa-afdeling

De cursus van 6 x 3 uur in het tweede semester (de tweede instituutsfase in januari/februari) beoogt a.s. leraren in staat te stellen empirisch onderzoek van onderwijskundige en (vak)didactische aard kritisch te beoordelen t.a.v. methodologische en experimentele aspecten. Daarnaast heeft zij tot doel hen te oefenen in het methodologisch ontwerpen van een empirisch onderzoek, gegeven een voorwetenschappelijke vraagstelling.

Aan de orde komen grondbegrippen van onderzoeksmethoden die relevant zijn voor een eenvoudig onderwijskundig/didactisch onderzoek, zoals: soorten van variabelen, theorie t.o.v. model, operationaliseren, betrouwbaarheid en validiteit, randomisering, experimenteel design, observatie- c.q. meetmethoden.

Per week is er één bijeenkomst, waarin de bestudeerde literatuur wordt besproken en bijbehorende opdrachten in het ontwerpen en analyseren van onderzoek worden doorgenomen. Voorafgaand aan de bijeenkomst dient de a.s. leraar door zelfstudie een tekst te bestuderen en opdrachten voor te bereiden.

In de laatste week van het blok wordt een tentamen afgenomen, waarbij de a.s. leraar getoetst wordt op het kritisch kunnen analyseren van onderzoek op methodologische aspecten. In geval van een onvoldoende beoordeling wordt de a.s. leraar een herkansing geboden aan het einde van de opleiding.

De gebruikte literatuur is in ieder geval P.G. Swanborn, *Basisboek sociaal onderzoek*. Meppel/Amsterdam 1991: Boom. Voor de bèta-vakken wordt in Delft sinds enige jaren gebruik gemaakt van Swanborns *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (nieuwe editie). Meppel/Amsterdam 1987: Boom.

In de cursus kan ook ingespeeld worden op specifieke vragen m.b.t. het door de a.s. leraar beoogde onderzoeksonderwerp: zo is er waar mogelijk en relevant sprake van differentiatie.

De cursus wordt voor de a.s. leraren Nederlands gegeven door de hoogleraar onderwijskunde t.b.v. de lerarenopleiding en voor de a.s. leraren moderne vreemde talen door een docente algemene onderwijskunde. De betrokken vakdidactici zijn goed op de hoogte van hetgeen in de colleges 'Methoden van onderzoek' aan de orde gesteld is; onder leiding van de hoogleraar is hiertoe een leesgroep-Swanborn gestart, waarin beide bovengenoemde publikaties systematisch zijn doorgewerkt.

4. Onderzoek in het programma 'Vakdidactiek Nederlands'

In de tweede instituutsfase vakdidactiek (januari/februari) vindt ook verdieping en verbreding plaats op het gebied van vakdidactische kennis en vaardigheden. De specifieke problemen van het vak Nederlands en de verschillende vernieuwingsideeën worden besproken, zo mogelijk in relatie tot verricht empirisch onderzoek (vgl. Janssen/Bonset 1987, diverse SCO-rapporten, *Levende Talen-* en *Spiegel-*artikelen). Via de bespreking van onderzoek en het tegelijkertijd volgen van het blok 'Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek' ontstaan er eigen onderzoeksideeën bij de a.s. leraren. Zij zijn nu in staat gericht(er) te denken over de opzet daarvan en de eventuele uitvoering in en na de tweede lesgeeffase. Alvorens zij het onderzoek echt uitvoeren (meestal in de periode mei/juni), wordt in april een planningsschema m.b.t. de opzet en aanpak ingeleverd. Na bespreking en goedkeuring van dit schema door de betrokken begeleider(s) kan met het onderzoek begonnen worden.

Het onderzoeksverslag omvat tenminste:

- a. een samenvatting;
- b. een inleiding (motivering, probleemstelling, onderzoeksvragen e.d.);
- c. een theoretische uitwerking (een kritische analyse van relevante en recente onderzoeken);

- d. een praktische uitwerking (een beschrijving en de resultaten van het empirisch onderzoek);
- e. conclusies en nabeschuiving;
- f. een bibliografie.

Elk onderzoek wordt na overleg door een van de universitaire docenten (meestal een van de vakdidactici) begeleid. Na de voorbesprekingen wordt door de a.s. leraar eerst een concept-verslag ingeleverd. Wanneer dit, na eventuele wijzigingen, voldoende is, wordt het definitieve verslag (in tweevoud) ingeleverd. De begeleider en een eventuele tweede docent, bespreken het verslag met de a.s. leraar en stellen daarna een cijfer vast. Als criteria gelden daarbij de genoemde punten a tot en met f.

De a.s. leraren presenteren de resultaten van hun onderzoek in de vorm van een procesverslag (leereffecten) en een verslag van resultaten aan hun medestudenten. Het onderzoeksgedeelte van de opleiding wordt na afloop door alle a.s. leraren geëvalueerd met behulp van een standaard-evaluatieformulier in het kader van de interne kwaliteitszorg: de docenten kunnen naar aanleiding hiervan hun programma bijstellen. Het evaluatie-formulier is vastgesteld door het zgn. coördinatoren-overleg, bestaande uit de drie hoogleraren van resp. RUL, TUD en EUR en de coördinator van de HRO (zie voor het formulier de bijlage). De Hogeschool Rotterdam participeert niet daadwerkelijk in de onderzoeksbegeleiding.

Onderwerpen van reeds uitgevoerd onderzoek bij Nederlands zijn:

- Opvattingen van docenten Nederlands over hun vak. (Betrof participatie in het lopende promotie-onderzoek van Paul van den Bos, in september 1991 te Leiden gepromoveerd op *Vakconcept nader bekeken*)
- 'Boeken geboekstaafd'. Een analyse van methoden Nederlands in het voortgezet onderwijs. (Project van vijf a.s. leraren)
- Opvattingen over basisvorming. Een oriënterend onderzoek naar de opvattingen over de basisvorming van docenten Nederlands van het Ashram college te Alphen aan den Rijn.
- Debatteren in 4 havo. Een debatcursus, ontwerp en toetsing in de praktijk. (Gebaseerd op de voorstellen van de CVEN t.a.v. het onderdeel mondelinge taalvaardigheid).

Het eerstgenoemde onderzoek werd door de opleider aangeboden, het tweede kwam uit de a.s. leraren zelf voort, de twee laatstgenoemde kwamen voort uit de stage in relatie tot colleges m.b.t. resp. basisvorming en CVEN-voorstellen.

5. Ontwikkelingen in het onderzoeksgedeelte van de opleiding

Het heeft enige jaren geduurd voordat het onderzoeksgedeelte een vaste vorm en inhoud had gevonden. Een bepalende factor daarbij was aanvankelijk het geringe aantal studenten, zodat een individuele ad hoc begeleiding kon volstaan. Daarnaast

speelde uiteraard ook de onwennigheid m.b.t. dit onderdeel mee, ofschoon in de meeste eerste fase-cursussen ('Leren en communiceren') al een kleine onderzoeksopdracht voor één studiepunten is opgenomen. Nog steeds blijft het ad hoc karakter een belangrijk element in de onderzoeksbegeleiding; dat kan ook moeilijk anders in het licht van de soms zeer verschillende onderzoeksvragen en -uitvoeringen. Begin 1990 was er nog volop discussie binnen de vakgroep over de precieze invulling van het onderzoeksdeel. Na enkele studiemiddagen voor de opleiders werd overeenstemming bereikt t.a.v. doelen, keuze van onderzoeksvragen, de begeleiding, de uitvoering en de beoordeling. Het zou echter nog tot voorjaar 1991 duren dat er voor de ULZH als geheel één beleidslijn kon worden doorgevoerd, met name wat betreft omvang en theoretische scholing in een apart blok. Het bij de bèta-afdeling en de gamma-afdeling vanaf het begin bestaande blok 'Methoden van onderzoek' werd nu ook voor de alfa-vakken ingevoerd. Verder werden ook de schoolpracticumdocenten ingelicht en om mogelijke participatie gevraagd. Natuurlijk moet elk streven naar eenheid gerelativeerd worden, aangezien juist de differentiatie in de uitvoering van een onderzoeksopdracht het onderdeel interessant maakt, zowel voor de opleiding als voor de opgeleiden. Een al te academische aanpak kan frustrerend werken, omdat de tijd voor een uitgebalanceerd onderzoek nu eenmaal te beperkt is, maar dat wil niet zeggen dat de a.s. eerste graads-leraren weggehouden moeten worden van de uitvoering van een stukje empirisch onderzoek; de opleidingssituatie biedt tenminste de kans!

Tenslotte past hier de opmerking dat het aankweken van een onderzoekende/reflecterende houding niet uitsluitend een doelstelling is van het onderzoeksgedeelte, maar tevens van de gehele tweede fase-opleiding. De overgang naar het onderzoeksgedeelte moet geen knik in de opleiding teweeg brengen.

6. Evaluatie

Opvallend is dat veel a.s. leraren niet altijd overtuigd zijn van de waarde van het onderzoeksonderdeel. Het wordt soms ervaren als 'mosterd na de maaltijd'. Daar komt voor Nederlands nog bij dat enkele afgestudeerden bij taalbeheersing reeds een 'vakdidactisch' onderzoek hebben uitgevoerd. Of ook bij letterkunde, waar de vakdidacticus samen met een letterkundige van de vakgroep Nederlands recent een doctoraalscriptie over het gebruik van *Nederlandse Literatuur* van Dautzenberg heeft begeleid. Op het gebied van 'Schooltaalkunde' zullen binnenkort doctoraalscripties volgen als uitvloeisel van het gelijknamige predocorale keuzevak en in het verlengde van het door de CVEN voorgestelde experimentele schoolonderzoek taalkunde in het vwo.

Ook is niet voor iedere opleider duidelijk wat het belang van het onderzoeksonderdeel is. Het begrijpen van gepubliceerd onderzoek is volgens sommigen belangrijker dan het zelf uitvoeren van onderzoek. Hierbij speelt ook een expertise-probleem mee: de meeste docenten hebben zelf geen onderzoekstaak, zodat

onderwijs de volle prioriteit krijgt, naar tevredenheid van de a.s. leraren die met name daar juist behoefte aan begeleiding hebben.

Bij Nederlands wordt het belang van onderzoek door de opleiders wel ingezien, maar is het moeilijk gebleken de a.s. leraren tegen het eind van de opleiding nog eens te motiveren voor een dergelijk project, zeker na/tijdens een vrij intensieve stage-periode. De reflecterende houding is vooral aanwezig waar het directe praktijksituaties betreft met snelle ad hoc oplossingen. De 'uitgestelde' reflectie in het kader van onderzoek wordt nog te zeer als theoretiseren, abstraheren beschouwd, terwijl het 'overleven' voorop staat. Een dergelijke (negatieve) houding bleek ook uit een enquête onder afgestudeerden. Hiermee samenhangend of niet, tot nu toe hebben de uitgevoerde onderzoeken binnen de tweede fase-lerarenopleiding Nederlands niet echt een bijdrage tot de vakdidactiek Nederlands kunnen leveren. Het zijn primair toch leeronderzoeken, waarvan niet verwacht mag worden dat ze ook maar enigszins grensverleggend zijn. De ervaring met het uitvoeren van onderzoek op basis van een gesignaleerd probleem staat voorop. Wel zijn de onderzoeken opgenomen in het bestand van het Vakdidactisch Documentatiecentrum ter inzage voor studenten en andere opleiders.

Dit studiejaar zijn er twaalf deelnemers aan de tweede fase-lerarenopleiding Nederlands, verdeeld over zes schoolpracticumscholen in Zuid-Holland. Wellicht dat dit aantal, en de ondersteuning van een door de hoogleraar te verzorgen collegeserie 'Methoden van onderzoek', meer kans biedt op interessant onderzoeksmateriaal. De kerndoelen van de Basisvorming en het pas verschenen *CVEN-rapport* geven hier in relatie tot de mogelijkheden en beperkingen in de praktijk van het onderwijs Nederlands, wat de bovenbouw betreft, inhoudelijk in ieder geval alle aanleiding toe.

Bibliografie

- Bosch, H.M.J. van den, Onderzoek als onderdeel van de opleiding van eerste graads leraren aan de universiteit. In: P. van den Broek, e.a. (red.), *Leren in praktijk*. Den Haag 1987: SVO/VULON, 57-62.
- Dussen, A.M. van der & H.M.J. van den Bosch, Individuele eindstage, verdiepings-/onderzoeksfase: ideeën en modellen. In: P. van den Broek, e.a. (red.), *Leren in praktijk*. Den Haag 1987: SVO/VULON, 63-67.
- Het CVEN-rapport*. Den Haag 1991: SDU.
- Janssen, T. & H. Bonset, *Empirisch onderzoek van het voortgezet moedertaalonderwijs*. Enschede 1987: SLO.
- Weerman, C.C., e.a., Onderzoek door studenten. In: J. Vedder, e.a. (red.), *De opdracht van de lerarenopleiding*. Groningen 1989: VELON, 63-73.

Bijlage

Evaluatieformulier m.b.t. Onderzoek aan de ULZH

Oordeel over het onderdeel ONDERZOEK

Datum:

	--	-	--+	+	++	Toelichting
1. Informatie/voorbereiding						
a. Informatie over het onderzoek						
b. Voorbereiding op het onderzoek						
2. Begeleiding						
a. Begeleiding door de universiteit						
b. Begeleiding door de school						
c. Bespreking van het verslag						
3. Studiebelasting						
a. Tijdsbeslag overeenkomstig uurberekening (-- = niet)						
b. Zwaarte/moeilijkheid						
4. Onderzoeksthema						
a. Relevantie onderwijspraktijk						
b. Relevantie lerarenopleiding						
c. Gericht op innovatie						
5. Zinvolheid van de afronding						
a. Tentamen						
b. Onderzoeksverslag						
6. Resultaat						
a. In staat onderzoeksartikelen te lezen						
b. In staat praktijkonderzoek op te zetten						

Noot: -- nee, niet, slecht, weinig

++ ja, wel, goed, veel

(manuscript aanvaard 12 november 1991)

